

Kitap İnceleme

İlkay Sunar'ın “Düşün ve Toplum” Kitabı

Ercem ERKUL¹

ORCID: 0000-0002-0002-4526

Bir bilimin, bilimsel bir disiplin olarak kabul edilebilmesi için öncelikle bir konuya sahip olması gerekir. Ancak tek başına bir konunun varlığı söz konusu alanın bilimsel bir nitelik kazanması için yeterli değildir. Bunun yanı sıra konunun nesnel bir şekilde ele alınmasını ve böylece güvenilir bilimsel bilginin elde edilmesini sağlayacak bir yöntem ihtiyacı bulunmaktadır. Konu ve yöntemin ötesinde, söz konusu bilime özgü teori ve kavramların varlığı da temel bir ön koşuldur. Bu kriterleri en kapsamlı şekilde karşılayan eserlerden biri, İlkay Sunar'ın *Düşün ve Toplum* kitabıdır.

Sunar, bu çalışmasını Türkiye'de metodoloji (yöntembilim) tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı 1975'li yıllarda gerçekleştirmiştir. Söz konusu tarihlere yöntem, teknik, yaklaşım, teori, model, sistem gibi kavramların birbirinin yerine kullanıldığı ve bu durumun önemli bir kavram kargaşasına yol açtığı bilinen bir gerçektir. Peki, günümüzde buna benzer bir kargaşanın tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün müdür? Günümüzde halen yöntem ile yaklaşım iç içe kullanılmaktadır. Oysa günümüzde bu iki kavramın farklı anlamlar içerdiği kabul edilmektedir.

Duverger (1999: 7)'in de vurguladığı gibi; “toplum bilimciler, gerçekten, en basit ve en genel kavramların tanımlamasında bile görüş birliğine varamamaktadırlar. Her toplumbilimci, sanki salt kendi dilinde konuşuyormuş gibi konuştuğundan sosyal bilimciler arasında belirli bir bildirilişimin işlerlikle sağlanması bile güçleşmektedir”. Duverger'in sosyal bilimlerdeki kavram kargaşasına dair ileri sürdüğü görüş, yöntem (metod) için de geçerlidir. Sunar da kitabında yöntem konusundaki tartışmaları ve farklı bakış açılarını irdeleyerek bu soruna dikkat çekmektedir.

---

1. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, eerkul@hacettepe.edu.tr

Sunar (1986: v), kitabının ikinci baskısının önsözüne şu ifade ile başlamaktadır: “Bu çalışmaya yönlendiren sorun, sosyal bilimlerde egemen olan pozitivist teorilerin toplumsal yaşamı anlayabilmek için yeterli bir yaklaşım olup olmadığından doğdu”. Sunar, uzun yıllar doğa bilimlerinde olduğu gibi, toplumsal bilimlerde de ‘pozitivizmin’ egemen yöntem anlayışı olan, sosyal yaşamı anlama konusundaki yeterliliğini tartışmayı amaçladığını belirtmektedir. Buna ek olarak, Sunar (2008: 9) kitabın dördüncü baskısına yazdığı önsözünde belirttiği gibi “...ilk basımından neredeyse otuz yıl sonra kitabın halen temel kaynak niteliğini koruması doğrusu beni hem sevindirmekte hem de şaşırtmaktadır. Bu durumu ben toplum ve bilim teorilerine artan ilgiyle beraber bu konulardaki yayın ve tartışmaların belirli bir derinlik kazanmış olduğuna bağlıyorum.” bu tartışmaların hala günümüzde de devam ettiği ifade edilebilir.

Düşün ve Toplum

Sunar, kitabın ilk bölümünde farklı iki toplum modeli anlayışı ve bu modellerin içerdiği teorik-epistemolojik görüşler üzerinde dururken aynı zamanda tarihsel süreçleri de göz önünde bulundurmaktadır. Sözünü ettiği iki toplum modelinin de tarihsel gelişimlerinde farklı isimler aldığını vurgulamaktadır.

Kısacası Sunar (2008: 13), çalışmasının ilerleyen bölümlerinde yukarıda sözünü ettiği bazı temel nitelikleri gerekçe göstererek; bu iki farklı toplum modeline **doğal** ve **sembolik** adlarını vermiş ve bu modelleri temellendiren teorik görüşlere ise **pozitivizm** ve **yorumsama** (hermenötik) olarak adlandırmayı uygun bulduğunu söylemektedir. Araştırmasının ana amacını da daha başlangıçta net biçimde ortaya koymaktadır.

Sunar (2008: 13)’a göre “doğal toplum modeli, toplumsal yaşamın içerdiği etkinliklerin temelde pratik bir nitelik taşıdığı ve doğal zorunluluklardan kaynaklandığı görüşüne dayanmaktadır”. Sunar (2008: 14) göre faaliyetlerin pratik nitelikte olmasını gerektiren doğal nedenler ise şu başlıklar altında sıralanabilir: “Doğal ihtiyaçların karşılanması, insan doğasından kaynaklanan doğal istek ve tutkuların tatmin edilmesi ve doğa koşullarına uymak gereğidir”.

Yazara göre bu tür doğal zorunlulukların gerektirdiği çabalar pratik etkinlik olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, Sunar (2008: 14) “*doğal toplum modeli*’ açısından, toplumsal kurallar ve kategoriler, düşün ve değer sistemleri doğal nedenlerden kaynaklanan pratik etkinliğin bir aracı ve pratik ilişkilerin oluşturduğu bütünlüğün bir yansıması olarak değerlendirilmekte, düşün ve anlam dünyaları olarak, örneğin, kültür, din ve ideoloji gibi sembolik sistemlerin varoluş nedenleri”, doğal zorunlulukların uzantısı olan pratik mantığa indirgenliğini belirtmiştir.

Sunar (2018: 14), doğal nedenlerin zorladığı kaçınılmaz eylem türlerini de iki başlık altında ele almıştır. Bunlar: “(1) Praxis teorisi kapsamı içinde doğal ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan iş (Arbeit), emek veya üretim, pratik eylem

ile eşanlı olarak kullanılmaktadır. (2) Fayda teorisi kapsamı içinde ise pratik eylem ya doğal tutkuların (çıkarların) tatminine yönelik olarak bireysel (öznel) düzeyde ya da doğal koşullara uymak (veya aşmak) için gerekli etkinlik olarak toplumsal (nesnel) düzeyde ele alınmaktadır.”

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Sunar (2008: 15) doğal toplum modelini, “toplumsal yaşamı oluşturan ilişkiler örüntüsünü doğal itki veya zorunluluklara tepki olarak gelişen pratik mantığın temellendirdiği bir düzenleme” olarak ele almaktadır. Bu nedenle, toplumsal yaşamın içerdiği düşün, değer ve anlam sistemleri pratik neden ve faaliyetlerin bir türevi olarak çözümlenmekte ve algılanmaktadır.

Sembolik toplum modeli ise, “düşünsel sistemlerin doğal zorunluluk ve itkilere, pratik etkinlik veya pratik mantığa indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Bu görüş açısından, toplumsal yaşamı oluşturan ilişkiler dokusu gerçekte sembolik bir nitelik taşır, temelde bu ilişkiler sembolik mantık ve nedene dayanır” (Sunar, 2008: 15). Başka bir ifadeyle, insan davranışları yalnızca bir sembol sistemi bağlamında yorumlanabilir. Dahası, bir davranışın eylem olarak sınıflandırılabilmesi için sembolik olarak gerekçelendirilmesi gerekir.

Yazar, doğal ve sembolik toplum modellerinin ne anlama geldiğini tespit ettikten sonra bu iki toplum modelinin içerdiği epistemolojik görüşler üzerinde durmayı yeğlemiştir. Başka bir ifadeyle, bu iki toplum modelinin dayandığı ‘bilginin değeri ve kaynağı’ konusunda görüşlerini temellendirmeye çalışmaktadır. Ona göre, ‘pozitivizm’ doğal toplum modelini, ‘yorumsama’ ise sembolik toplum modelini temellendirmektedir.

Sunar (2008: 15)’a göre “Pozitivizm ‘salt algılama’ (empirisizm) varsayımına dayandığı için, bilginin dış dünya çıkışlı olduğunu ve bu nedenle, bilgi (söz, kavram, sembol) kendi dışında ‘somut’, ‘gerçek’ dünya ile bağımlı bir biçimde ele alınmasıyla birlikte bilgi ile dünya arasında bir denklik kurulduğu belirtilmektedir”. Sunar (2008: 16)’a göre yorumlayıcı yaklaşıma göre ise “bilgi ile dünya çok farklı bir ilişki içerisindedir. Dil dünyadan, teori doğadan, söz olaydan türetilmez veya dünya düşüncede yansımaz. Aradaki ilişki denklik ilişkisi değil, bir oluşum veya kuruluş ilişkisidir: dünya bilginin dışında var olmasına rağmen, bilgi aracılığıyla dışarıdaki dünyanın düzeni kurulur.” Her iki toplum modelinde etkili olan bilgi türleri ve toplumların bilgiyi algılayışları bu şekilde ortaya konmuştur.

Yazar daha baştan pozitivist bilgi teorisine olumsuz yaklaşmakta ve pozitivist teorinin de sembolik bir nitelik kazandığını ifade etmektedir. Kısacası bu ifadelerden, yazarın tüm çalışma planını pozitivist teorinin ve onun bilgi anlayışının yetersizliği ve işlevsizliği üzerine kurgulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

İdeoloji ve Siyasal Toplumsal Gerçek

Bilgi ile toplum arasında yakın bir ilişki olduğunu vurgulayan Sunar (2008: 18), bu ilişkinin niteliği ile ilgili ipuçlarının ise ‘siyasi fikirler tarihi’ olarak anılan klasik

siyasal teori geleneğinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, klasik siyasal teorinin özelliği, çağdaş toplumsal bilimlerden farklı olarak, toplumu betimlemeyi değil, toplumu kurmaya yönelik olmasıdır. Başka bir ifadeyle, amacının toplumu anlamak yerine, değiştirmek olduğu söylenebilir.

Sunar bu bölümde, tarihi süreç içinde konuya değinen çeşitli isimlere ve görüşlerine yer vermekte (Platon, Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, K. Marx, Werner Stark, Clifford Geertz, Daniel Lerner, T. Parsons vb.) ve pozitivist teorinin bu konudaki yetersizliklerini gündeme getirerek, onları toplumu betimlemeye çalışan teoriler olarak adlandırmaktadır. Buna karşın, toplumu kurmaya yönelik siyasal teori toplum ile güçlü bir ilişki kurmuştur. Sunar (2008: 18), “Teori toplumu temellendirmek amacını güder” diyerek, kurucu siyasal teorilerden yana tavır aldığını açıkça ifade etmiştir.

Olgu/Değer Sorunu

Sosyal bilimlerin bilim olarak sahneye çıktığı günden bugüne uzanan tarihi serüveninde olan ve olması gereken sorunsalı tartışılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bilim ‘olanı’ mı ortaya koyacak, yoksa ‘olması gerekeni’ mi açıklayacaktır? Sunar bu bağlamda ‘olgu’ ve ‘değer’ kavramlarını irdelemektedir. Olan, olgulara; olması gereken ise değerlere dayalı açıklamayı gerektirir görüşündedir.

Sunar’a göre ideolojilerin farklı biçimlerde yorumlanması, temelde farklı (toplumsal) gerçek anlayışlarına dayanmalarından kaynaklanmaktadır. Sunar (2008: 22) “Gerçek, özellikle toplumsal gerçek, değerlerden ve belirli bir bağlamdan bağımsız mıdır, değil midir? Bağlam-dışı ‘doğal’, nesnel olgu mümkün müdür, değil midir?” sorularıyla bu durumu irdelemiştir. Bu sorulara verilen farklı cevapları, pozitivist ve yorumsamacı teoriler açısından değil, her iki görüşü tek bir yöntem içinde bağdaştırmaya özen gösteren Max Weber’in görüşleri çerçevesinde ele almıştır.

Sunar (2008: 23), bu bölümde her iki teorinin hangi noktalarda birbirlerinden ayrıldıklarını belirtmekle işe başlamış ve şu görüşü dile getirmiştir:

“Pozitivist yöntemi benimseyen çağdaş siyasal ve toplumsal teori, toplumsal dünyanın doğal dünyadan farklı olmadığını, bu nedenle de doğa bilimlerinde başarıyla uygulanan pozitivist açıklama biçiminden farklı bir açıklama yönteminin toplumsal bilimlerde gerekli olmadığını öne sürmektedir. Kısacası, bu görüşe göre, “ister toplumsal ister doğal olsun, tüm bilimlerin amacı empirik gözlemle kanıtlanabilir nitelikte olan genellemeler veya yasalar üretmektir. Bilimselliğin temeli, öne sürülen yasaların deneyle, gözlemle sınanmasına bağlıdır”.

Sınanamayan ve doğrulanamayan düşünceler ise ‘ideolojiden’ başka bir şey değildir.

Buna karşın yorumsamacı teorilerin temel görüşü ise, “toplumsal dünya do-

ğal bir gerçeklik gibi ele alınamazdır. Doğadan farklı olarak, toplum belirli bir yaşam biçimine, bu yaşam biçimi de belirli bir sembolik anlam ve kültürel sisteme dayanır. Başka bir deyişle, doğanın 'orada' kendiliğinden var olmasına karşın, insanların yaşam dünyası toplumsal-kültürel olarak kurulmuştur" (Sunar, 2008: 23). Bu nedenle, topluma ait yasalar, doğaya ait yasalardan farklıdır ve toplumsal yasaların evrensel değil, yorumsamacıları belirli bir kültürel sisteme özgü kurallar olarak kalacağı görüşüne varılmaktadır.

Kısacası yorumsamacı teorisinin temel yaklaşımı, doğal bilimlerin sonuçlarının her yerde genel geçer olmasına karşın, toplumsal yapı özelliklerinin farklı olması nedeniyle, aynı düşünceleri sosyal bilimler için öne sürmenin doğru olmayacağı tezine dayanmaktadır. Toplumsal olgular, zaman ve mekan süreçlerinden etkilenen dinamik olgulardır.

Sosyolojizm ve Ekonomizm

Bu bölümde Weberci yaklaşımı sürdüren Sunar (2008: 35), "bilgi sosyolojisine göre, her düşünce sistemi içinde üretildiği özgül toplumsal koşullar ile bağımlıdır" diyerek, düşünsel sistemi (ideoloji) kendi dışındaki bir gerçekliğe indirgemekte ve bu gerçekliğin bir yansıması veya işlevi olarak değerlendirmektedir. İndirgenen gerçeklik sembol-dışı bir toplum veya ekonomi görüşüne dayandığı için bu yaklaşıma sosyolojizm veya ekonomizm adı verilmektedir.

Toplumsal olgu ve olayları sadece sosyolojik gerekçelere dayandırarak açıklamaya sosyolojizm, ekonomik gerekçelere dayandırarak açıklamaya ise ekonomizm denildiği bilinen bir gerçektir. Sunar (2008: 35)'a göre;

Sosyolojizm sembolik toplum modelini tepetaklak etmektedir. Sembolik sistem veya ideoloji bir üstyapı olarak görüldüğü için, toplumun düşünsel temelleri değil, düşünsel sistemlerin toplumsal temelleri araştırma konusu olmaktadır. Bu açıdan, belirleyici öge 'toplum' veya 'ekonomi', belirlenen öge ise düşün sistemidir. Toplum sembolik düzeyde değerlendirilmediği için düşünsel ve toplumsal yapılar sanki farklı düzey dünyalarıymış gibi çözümlenmekte ve sembolik yapı daha 'somut' görünen topluma veya ekonomiye indirgenmektedir.

Buradaki tartışma bir anlamda materyalist ve idealist düşünce gruplarının temel anlayışlarının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır: *Belirleyen* ve *belirlenen*'in hangisi olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Madde mi düşüncüyü, düşünce mi maddeyi belirlemektedir? Diğer ifadeyle alt-yapı mı üst-yapıyı, üst yapı mı alt yapıyı belirlediği tartışmasıdır. Bu tartışmanın iki ucunda Karl Marx ve Max Weber yer almaktadır. Marx'a göre, belirleyen altyapı öğeleri (ekonomi) iken, Weber ise her iki öğenin de karşılıklı olarak birbirini belirleyebileceğini ve etkileyebileceğini söylemektedir.

Kültür ve Toplum

Sunar, bu bölümde sosyal bilimler için önemli olan iki kavram (kültür ve toplum) üzerinde dururken; Clifford Geertz'in, K. Manheim'in ideoloji kavramı ile kültür arasında kurdukları ilişkilere ve birbirlerinin görüşlerine yaptıkları itirazlara yer vermiştir.

Geertz'in, toplumbilimlerinde yaygın olarak kabul gören *çıkarcı* ve *gerilim* teorilerine yönelttiği eleştirileri ayrıntılı biçimde ele almıştır. Geertz'e göre;

Günümüzde ideolojinin toplumsal belirlenmesini araştıran iki tür yaklaşım vardır. Çıkarcı ve Gerilim teorisi. Birincisinde, ideoloji bir maske ve silahtır. Çıkarcı teorisinde, ideoloji evrensel iktidar çatışmasından kökenlenir, gerilim teorisi ise sosyo-psikolojik dengesizlikleri kronik olarak düzeltme çabalarına dayanır. Birisinde insan iktidar peşinde koşar, diğesinde endişeden kaçır (Sunar, 2008: 38).

Sunar (2008: 45), bu konuda Geertz'in düşüncelerini benimsediğini şu cümlelerle vurgulamaktadır: “Geertz'in düşüncelerine Weber kadar uzunca yer verdik, çünkü Geertz de Weber kadar konumuzu oluşturan iki farklı toplum modeline gerçekten önemli noktalarda ışık tutmaktadır.” Geertz'in, Weber'den esinlenerek kültür ile toplum arasında yaptığı ayrımın siyasal düşünceler tarihindeki önemini ve yerini ilerleyen bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alacağını da belirtmektedir.

Klasik Siyasal Teori ve İki Farklı Toplum Modeli

Kitabın ikinci bölümünde, sembolik ve doğal toplum modellerinin teorik temellerinin tarihsel bir perspektifle ele alındığını görüyoruz. Sunar, bu modellerin kökenini antik Yunan felsefesine dayandırarak, insan ve doğa bilimlerinin birbirinden ayrışmasını, insan bilimlerinin siyasal felsefe olarak ortaya çıkışını, toplumun dinsel ve doğal güçlerden bağımsız bir düzen olarak çözümlenmesi işini eski Yunan düşüncesinden başlayarak incelemiştir. Bu çerçevede siyasal düşünce tarihinde sembolik ve doğal toplum modellerini destekleyen kanıtların izlediği süreci analiz etmiş ve sofistler, Platon, Aristoteles, Sokrat, Thomas Hobbes, David Hume, John Locke gibi düşünce tarihindeki bazı düşünürleri incelemiştir.

Kısacası bu bölümde, klasik siyasal teori bağlamı içinde, ekonomik temele dayalı doğal toplum modelinin kökenin eski Yunan'a kadar uzandığı, ancak klasik liberal düşünce içerisinde geliştiği ifade edilmektedir. Platon ile bilgi toplum arasında kurulan organik ve güçlü bağın, Hume'dan sonra giderek zayıfladığı ve liberal düşünce içinde toplumun teorik temellendirmeden tamamen koptuğu, empirisist epistemolojinin gelişmesiyle bilginin kurucu, oluşturucu güç olmaktan çıktığı ve bilgi-dışı bir gerçekliğin tasarımı veya işlevi olarak görülmeye başlanmıştır.

İki Dil, İki Bilim Teorisi ve Toplum

Sunar (2008: 85) kitabın üçüncü bölümünde günümüz bilim anlayışı içinde tek bir teorinin tekelinden söz edilemeyeceğini, ancak Thomas Khun'un *paradigma*'kavramından hareketle, toplumsal bilimlerde pozitivist epistemolojiye dayalı bir araştırma programının hala var olduğu görüşündedir. Diğer bir söyleyişle, sosyal bilimlerin hala pozitivizmin yaygın etkisi altında bulunduğu söylenebilir. Yazar bu bölümde bilgi teorisine ilişkin tartışmaları ele almakla birlikte amaç olarak toplumsal bilimlerde uzun bir süreden beri tek geçerli yöntem olduğu varsayılan pozitivist görüşü genel hatlarıyla ortaya koymayı hedeflemiştir. Ardından gelişen anti-pozitivist bilgi anlayışının ışığında sembolik ve doğal toplum modellerini bu çerçevede değerlendirmiştir.

Araştırmasının ilerleyen bölümlerinde klasik pozitivistlere yönelik eleştiriler ve Viyana Okulu (Mortiz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath) tarafından geliştirilen *mantıkçı pozitivism* konusundaki tartışmalar üzerinde durmaktadır. Özellikle Ludwig Wittengenstein'nin *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı çalışmasından ayrıntılı söz etmektedir.

Wittengenstein dünya'nın nesnelerden ve nesneler arası ilişkilerden oluştuğunu öne sürerken, bilginin Hume'da olduğu gibi, tek tek gözlemlerden değil, nesneler arası ilişkilerden oluşan durum'a tekabül ettiği görüşündedir. Wittengenstein'a göre olan yani olgu, durumun olması demektir. O halde dünya nesnelerden değil, durumlardan oluşmaktadır. Nesneler dünyasını oluşturan yalın öğelerdir, durum nesnelerin değişmesiyle değil, nesneler arası ilişkilerin değişmesiyle değişir (Sunar, 2008: 88-89).

Sunar, bu bölümde ayrıntılı olarak pozitivistliği, pozitivistler arasındaki görüş farklarını ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra, aynı zamanda bu farklılıkların anti-pozitivist gelişmelerin çıkış noktasını oluşturduğu görüşündedir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde neo-pozitivism ve Karl Popper'dan söz etmektedir.

Sunar (2008: 93)'a göre Karl Popper pozitivistliğin en zayıf noktalarını dile getirmesine rağmen, vurguladığı bu zayıf noktaları yine de pozitivist program içinde aşmaya çalışan bir düşünürdür. Sunar'a göre Popper, Viyana okulunu eleştirmesine karşın, onlara sempati ile bakmaktadır. Daha sonraları ise gerçek bir eleştirmen olarak Viyana Grubu'nun ve genel olarak mantıksal pozitivistliğin karşısına çıkmıştır ve yine Popper, 'olgun' Wittengenstein'ın etkisiyle gelişen yeni dil teorisine de karşı çıkmıştır (Sunar, 2008: 93). Popper'ın, eleştiri oklarını Thomas Khun'a da yönettiğini görmekteyiz. Khun'a göre Popper'ı "gerçekten pozitivist ve anti-pozitivist bilim anlayışları arasındaki geçiş sorunlarını temellendiren bir düşünür olarak ele almak gerekir" (Sunar, 2008: 94).

Diğer yandan Sunar, Popper'ın izleyicisi ve eleştiricisi olarak gördüğü Imre Lakatos'un Popper'ın *Rasyonel Eleştiri* yöntemi adını verdiği yaklaşımını temelde doğru bulmakla birlikte, yetersiz gördüğünü de dile getirmektedir. Lakatos'a göre, "her teori açıklayamadığı, teoriyi yanlışlayabilecek birçok ters-olgu ile kar-

şı karşıyadır. Bu ters olguların varlığı bir teorinin geçersiz sayılabilmesi için yeterli değildir. Çünkü her teori bu ters olguları amaca özel (*ad hoc*) varsayımlarla açıklamaya çalışır. Bu nedenle, yanlışlama tek başına kaba ve geçersiz bir ölçütür” (Sunar, 2008: 100).

Anti-Pozitivizm ve Toplumsal Bilimler

Sunar, Anti-Pozitivizm ve Toplumsal Bilimler başlığı altında *denklik teorisi olarak pozitivizme eleştiri ve kuruluş teorisi olarak pozitivizme eleştiri* olmak üzere iki temel konu üzerinde durmaktadır.

Denklik teorisi olarak pozitivizme eleştiri konusunda ağırlıklı olarak Peter Winch’in görüşlerinden yararlanmıştır. Anti-pozitivist düşünürlerden Peter Winch, ‘olgun’ Wittgenstein’in dil teorisine dayanarak pozitivist uygulamaların toplumsal gerçeklik ile bağdaşamayacağını kanıtlamaya çalışmaktadır. Winch’e göre, felsefenin amacı dili bilimin hizmetine sunmak değil, gerçeğin niteliğini açıklığa kavuşturmaktır (Sunar, 2008: 109). Bu nedenle, pozitivist yöntemin toplumsal gerçekliği açıklayabilmesi söz konusu olamaz. Her toplum kendi gerçeğini yaratır.

Kuruluş teorisi olarak pozitivizme eleştiri konusunda ise ağırlıklı olarak Jürgen Habermas’tan yararlanmıştır. Habermas, “toplumsal yaşamın, etkinlik alanı olarak bilgi teorisinden bağımsız bir biçimde ele alınamayacağını, bilgiyi olanaklı kılan koşullar ile toplumsal yaşamı olanaklı kılan koşullar arasında bir birliğin olduğu iddiasındadır” (Sunar, 2008: 116).

“Praxis ve Toplum” ve “İdeoloji ve Toplum”

Sunar (2008: 165) kitabın dördüncü ve beşinci bölümünde, Marx’ın dünya görüşü ile ilgili olarak, Marksist gelenek içinde ekonomik determinizmin tartışmalarına konu olan: “Acaba Marx belirli bir insan tipini (*homo faber*) ve bu insan tipine özgü davranışı (*praxis*) tarihsel ve toplumsal bağlamından bağımsız olarak her çağı belirleyen nesnel olgular olarak mı ele almıştır?” sorusuna cevap aramaktadır. Ona göre Marksizmi Marx’ın kendisinden bağımsız bir konu olarak incelemek gerekir ve bu tartışmalar içinde, Marksizm’in ekonomik determinizm ile temellendirilmesini savunanlar kadar bu görüşü yadsıyanlar da bulunmaktadır. Györg Lukacs ve Louis Althusser bu iki farklı Marksist kampın önemli iki düşünürü oldukları gibi konumuza da farklı açılardan ışık tutmaktadırlar (Sunar, 2008: 165).

Sunar (2008: 165) göre Lukacs, ekonomik determinizmin evrenselleştirilmesinin görelî ve dönemsel geçerliliğe sahip olduğunu ileri sürerken, Althusser ise ekonominin ‘en son aşamada’ her dönem için belirleyici olduğunu savunmaktadır. Aralarındaki temel fark, ekonominin sembolik oluşumlarını veya sembolik sistemlerin ekonomik olarak temellendirilmesi ile ilişkilidir. Akabinde Sunar (2008:165) “...eğer ekonomik determinizm belirli bir dönem için geçerliyse, o za-

man ekonominin egemenliği belirli bir sistem ile bağımlıdır; bir başka deyişle, ekonominin dönemsel göreliliği sembolik mantığın zaferini belgeler. Ekonominin başat (dominant) etkisi mutlak egemenliğini değil, belirli bir kültürel sistemin etkisinde belirli bir dönem için başat olduğunu gösterir. Sembolik sistemin neyin başat olacağını belirlemesi ise en son aşamada kendisinin egemen olduğunu kanıtlar.” şeklinde iki kavramı tartışır.

Kitabın son bölümünde *ideoloji ve çağdaş toplum* başlığı altında ağırlıklı olarak Althusser’in *ideoloji* anlayışına yer vermektedir. Düşünceyi toplumsal düzeyde ‘ideoloji’ olarak ele alan Althusser’in ideoloji ne insan doğasına, ne tarihsel bir özneye, ne de ekonomiye indirgenebilir düşüncesini öne çıkartmaktadır. Toplumsal bütünlük içinde ele alınması gereken ideoloji, ekonomi ve politika kadar gerçektir. Politikanın ekonomiye indirgenemeyeceği gibi, ideolojinin de üretimi veya üretim ilişkilerini yansıttığı veya temsil ettiği söylenemez (Sunar, 2008: 203).

Sonuç olarak Althusser’e göre “her şey bir üretim sürecidir. Maddi üretim kadar teori de bir üretimdir. Üretim evrensel olarak aynı yapıya sahiptir” (Sunar, 2008: 209). Sunar’a göre ise; Althusser’in bu teori ve dünya anlayışı Wittgenstein’in *Tractatus*’da geliştirdiği dil teorisine yakından benzemektedir. Althusser, belirli tarihsel ve sembolik bir gerçekliği ontolojik düzeye yüceltmekte ve belirli değerlerin yarattığı dünyayı her toplumun temeli sanmaktadır. Faydacı felsefenin Marx’ın düşüncesindeki belirleyici gücüne Lukacs kadar Althusser’de yenik düşmüştür. İşte bu açıdan bakıldığında, Adam Smith ile Karl Marx arasında bir kopuş değil, ontolojik ve epistemolojik devamlılık söz konusudur. Faydacı kültür ekonomik liberalizme olduğu kadar Marksizm’e de damgasını derin basmıştır (Sunar, 2008: 209).

Sunar, eserini bitirirken çalışmaların genel bir özetini sunmaktadır. Çalışmasında doğal ve sembolik toplum modellerini ve bu modelleri temellendiren teorik görüşleri incelediğini belirten yazar, çalışmanın üç bölümünü kapsayan ilk yarısında doğal toplum modelini teorik düzeyde denklik, toplumsal düzeyde ise kuruluş teorileri olarak ele aldığını, sembolik modeli ise her iki düzeyde de kuruluş bağlamı içinde değerlendirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca oluşum süreci olarak doğal toplum modelini praxis ve fayda boyutları içinde, sembolik modeli ise anlam boyutu içinde çözümlediğini vurgulamıştır. Çalışmanın ikinci yarısında *praxis* ve *fayda* teorilerinin benzerliğine dikkat çeken Sunar, pratik ve sembolik yaklaşımların bölgesel ve dönemsel geçerlilikleri açısından değerlendirmelerini yapmaya çalıştığını ifade etmektedir. Sonuç olarak düşün kadar ekonominin, geleneksel toplumlar kadar çağdaş yaşamın anlam sistemi ile temellendirilmiş olduğu görüşüne ulaştığını da vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Duverger, M. (1999). Sosyal Bilimlere Giriř (Beşinci Baskı). (Ü. Oskay, Çev.). Bilgi Yayınevi (Orijinal eserin basım tarihi 1961, 1. Baskı)
- Sunar, İ. (1986). Düşün ve Toplum (2. Baskı), Birey ve Toplum Yayınları.
- Sunar, İ. (2008). Düşün ve Toplum (4. Baskı), Doruk yayınları